DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18185621 ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା

ରଞ୍ଜନ କୁମାର ସେଠୀ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ଭାରତ ହେଉଛି ଏଭଳି ଏକ ଦେଶ, ଯେଉଁଠି ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ବସବାସ କରନ୍ତି। ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ଅନ୍ୟତମ। ଯେଉଁମାନେ କି ଭାରତର ଆଦିମ ଆଦିବାସୀ ବା ସର୍ବପ୍ରଥମ ମାନବ ସଂପ୍ରଦାୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଅଛି। ଆଦିବାସୀ ଶବ୍ଦର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ରହିଛି। ଯେମିତି ଜନଜାତି, ଆଦିମ ଜାତି, ସଂବର୍ଗ ବା ଉପବର୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି। ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ Community Tribର ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଏହି ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ। ସମାଜକୁ ରୂପ ଦେବାରେ ନାଟ୍ୟକାର ମାନଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ରହିଥାଏ। ଲୋକଜୀବନର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ଅଭାବ ଅନଟନ, ଅସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ପ୍ରତିଦିନ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ବିବିଧ ସମସ୍ୟାକୁ ତାଙ୍କ ନାଟକରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି। ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଆମ ସମାଜର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ ହେଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଓ ଜୀବନଧାରାକୁ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ନାଟ୍ୟକାରର ଏକ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ :

ଆଦିବାସୀ, ସମାଜ, ଲୋକନାଟ୍ୟ, ସରଳତା, ବିଶ୍ୱାସ, ଜୀବନଶୈଳୀ, ଶିକ୍ଷା।

"ଆଦିବାସୀ"ଶବ୍ଦଟିର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ ବା ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆଦିବାସୀ। ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ କେବଳ ନୁହେଁ , ଭାରତ ତଥା ଭାରତ ବାହାରର ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ, ଆମେରିକା ,ଆଫ୍ରିକା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶରେ ଆଦିବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ରହି ଅଛନ୍ତି। ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ କହିଲେ କନ୍ଧ, କୋହ୍ଲ, ହୋ, ସାନ୍ତାଳ, ଭୂୟାଁ, ଜୁଆଙ୍ଗ, ଶବର, ମୁଣ୍ଡା, ଓରାଓଁ, ଗଦବା, ପରଜା, କୋୟା, ବାଥୁଡ଼ି, ଗଣ୍ଡ, ପ୍ରଭୃତି ଜାତିର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଏ। ବିଶ୍ୱର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ଅବଧାରକ ରୂପେ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ। ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଆମ ସମାଜର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରା ଓ ସମସ୍ୟାକୁ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ନାଟ୍ୟକାରର ଏକ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱ। ଏହା ଦର୍ଶକର କୌତୁହଳ ନିବୃତ୍ତି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଦୂରତର ଗୋଷ୍ଠୀର ଆନନ୍ଦ ବେଦନାରେ ନିମଜ୍ଜିତ କରାଇ ଶୈଳ୍ପିକ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ। ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ନାଟକ ରଚିତ ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ଅପେକ୍ଷା , ସମସ୍ୟା ହିଁ ବେଶି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଛି। ଆଦିବାସୀ ସମସ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା ବେଳେ ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ସାଂସ୍କୃତିକ ଚିତ୍ର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି। ସେ ଯାହା ବି ହେଉ ଓଡ଼ିଆରେ

ଯୋଗାଯୋଗ : ରଞ୍ଜନ କୁମାର ସେଠୀ, ଗବେଷକ
ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ
ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଦେଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବାରିପଦା
Email : rs4407805@gmail.com
ORCID ID : https://orcid.org/0009-0009-0396-4116

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୧୪.୦୯.୨୦୨୫	୧୩.୧୦.୨୦୨୫	୨୬.୧୧.୨୦୨୫	୧.୧୨.୨୦୨୫

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ସେଠୀ, ରଞ୍ଜନ କୁମାର; ୨୦୨୫। ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ୯; ପୃଷ୍ଠା : ୨୬-୩୧।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ
Quick Response Code:
Available online at : https://pracheenews.com/
DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18185621
Article No - BPP00365

ଯେଉଁ କେତୋଟି ଆଦିବାସୀଭିତ୍ତିକ ନାଟକ ରଚିତ ଏବଂ ଯେଉଁ ମାନେ ନାଟକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେବା ନିତ୍ୟାନ୍ତ ଜରୁରୀ।

ଆଦିବାସୀ ଜୀବନକୁ ଭିତ୍ତି କରି ନାଟକ ଲେଖିବାର ପ୍ରବଣତା କେବଳ ଏକ ସାର୍ଥକ ନାଟକ ଲେଖିବାରେ ସହାୟକ ହୁଏନାହିଁ। ଏଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନଚିତ୍ର ସହିତ ନିବିଡ଼ ସଂପୃକ୍ତି, ଜୀବନକୁ ଦେଖିବାର ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟି, ତତ୍ ସହିତ ଆଦିବାସୀ ମାନସିକତାର ଅଧ୍ୟୟନ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ କ୍ଷେତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ । କିନ୍ତୁ ନାଟ୍ୟକାର ମାନେ ବା ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ନିଜନିଜର କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତତା ଜୀବନରୁ କିଛି ସମୟ ନେଇ କ୍ଷେତ୍ର ବା ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳ ଯାଇ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁନି। ତେଣୁ ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଏକ ସଫଳ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ଭିତ୍ତିକ ନାଟକ ଲେଖିବା ଯେ କେତେ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ତାହା ହିଁ ଜଣେ ଅନୁଭବୀ ସ୍ରଷ୍ଟା ଅନୁଭବ କରିପାରିବ। ଘରେ ବସି କୌଣସି ଖବର କାଗଜ କିମ୍ବା ଟେଲିଭିଜନ, ରେଡିଓ ବା ଇଣ୍ଟରନେଟ ମାଧ୍ୟମରେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରି ନାଟକ ଲେଖିଲେ ତାହା ଯେ କାଳ୍ପନିକ ନାଟକ ଭଳି ମନେହେବ ଏଥିରେ କୌଣସି ମତଭେଦ ନାହିଁ। ଏକ ସଫଳ ଆଦିବାସୀଭିତ୍ତିକ ନାଟକ ରଚନା ପାଇଁ କଠିନ ଅଧ୍ୟବସାୟର ଆବଶ୍ୟକ ରହିଥାଏ। ଏଭଳି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯେଉଁ ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ଆଗେଇ ଆସିଛନ୍ତି ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଶଂସାର ପାତ୍ର ହିଁ ହେବେ।

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକନାଟ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ଚିତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ। ଓଡ଼ିଆ ଲୋକନାଟ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଦଣ୍ଡନାଟରେ ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ରର ଉପଯୋଗ ସର୍ବାଧିକ। ଦଣ୍ଡନାଟରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ଚଢ଼େୟା ଚଢ଼େୟାଣୀ ସୁଆଙ୍ଗ। ଏହା ଛଡା କନ୍ଧ – କନ୍ଧୁଣୀ, ଶବର- ଶବରୁଣୀ ସୁଆଙ୍ଗ ଗୁଡିକରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଦିବାସୀ ଜାତିର ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ବେଶଭୂଷଣ, ଖାଦ୍ୟପେୟ, ଆଚାର ବ୍ୟବହାର, ସୁଖ ଦୁଃଖ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି।

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ବିକାଶର ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରୁ ହିଁ ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ରର ମଞ୍ଚ ପ୍ରବେଶ ଘଟିଛି। ସଂସ୍କାରବାଦୀ ନାଟ୍ୟକାର ରାମଶଙ୍କର ଲୀଳାବତୀ(୧୯୧୨) ନାଟକର ବିଧବା ବିବାହ ଓ ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି। ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିବା ଲୀଳାବତୀ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଆଣି ସେମାନଙ୍କୁ ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ରୋତରେ ମିଶାଇବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛି। ଗୋଟିଏ ବଡ ଦୃଶ୍ୟରେ କନ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ସଂଶୟମୋଚନ କରିଛି। ଏଠାରେ ଅବଶ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଗୌଣ ଓ ନିଷ୍କ୍ରିୟ। ଆଦିବାସୀ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟା ନାଟ୍ୟକାର ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ପୌରାଣିକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଭିତ୍ତିକ ନାଟକ 'ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର'ରେ(୧୯୩୪)। 'ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର' ନାଟକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ନେଇ ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ଆଧାରରେ ରଚିତ। ଏହି ନାଟକର ଉଦେଶ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟ – ଅନାର୍ଯ୍ୟ ମିଳନ। ନାଟକର ଦୁଇ ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମୂଳ ପୂଜକ ଶବର ରାଜା ବିଶ୍ୱାବସୁ ଓ ତାର କନ୍ୟା ଲଳିତା। ଲଳିତା ଏହି ନାଟକର ନାୟିକା ଏବଂ ବିଶ୍ୱାବସୁ ଅନ୍ୟତମ ଚରିତ୍ର। ଏହି ଦୁଇଟି ଚରିତ୍ରକୁ ପୌରାଣିକ ଚରିତ୍ର ଭାବେ ବିଚାର କରାଯାଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମୁଖର ସଂଳାପରେ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଦେବାକୁ ନାଟ୍ୟକାର ଇଚ୍ଛା କରିନାହାନ୍ତି। ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଦୁଇଟି ଆଦିବାସୀ ସମସ୍ୟାଭିତ୍ତିକ ନାଟକ ଧନେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ 'ଆଦିବାସୀ'(୧୯୬୧) ଓ ବଳରାମ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଡୁମ୍ବା' (୧୯୬୨) ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା। ଧନେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କ ନାଟ୍ୟକାର ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଦଳିତ, ଅବହେଳିତ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପନାରେ ତାଙ୍କର 'ଆଦିବାସୀ' (୧୯୬୧) ନାଟକଟି ଆଦିବାସୀ ଗ୍ରାମର ପଟ୍ଟଭୂମିରେ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନର ଏକ ଦ୍ୱନ୍ଦମୟ ଜଟିଳ କାହାଣୀ ପରିକଳ୍ପିତ। ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନର ସରଳତା, ବିଶ୍ୱାସ, ଆବେଗ ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠତା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ କ୍ରୋଧ ଓ ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏ ଦୁଇଟି ବିରୋଧାତ୍ମକ ଭାବଧାରାର ସଂଘର୍ଷରେ ନାଟକଟି ଦ୍ୱନ୍ଦମୟ। ଖଣି ଖାଦାନରେ କାମ କରୁଥିବା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରାର ଜଟିଳତା ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ହେଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ଶୋଷଣ ଓ ପ୍ରତାରଣା ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପିତ। ଅନ୍ୟ ସମସ୍ୟାଟି ମିଶନାରୀ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଧର୍ମାନ୍ତର। ଧର୍ମାନ୍ତର ପାଇଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିଶନାରୀ କିପରି ପ୍ରଲୋଭନ ପ୍ରତାରଣା ଓ ମିଥ୍ୟାଚାରର ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥାନ୍ତି ତାର ଏକ ନିଚ୍ଛକ ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ। ନାଟ୍ୟକାର ବଳରାମ ମିଶ୍ର ସ୍ୱାଧୀନୋତ୍ତର କାଳରେ ଆଉ ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଲେଖକ। ଉପାନ୍ତ କୋରାପୁଟ ଅଞ୍ଚଳର

ଅଧିବାସୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନାଟ୍ୟକାର ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ଜୀବନ, ତାହାର ସମସ୍ୟାବଳୀ ଖୁବ୍ ଗଭୀର ଭାବରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଥିବାର ତାଙ୍କ ନାଟକରୁ ଜଣାଯାଏ। ଆଦିବାସୀ ଜୀବନକୁ ନେଇ ରଚିତ ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ପୁରସ୍କୃତ ନାଟକ 'ଡୁମ୍ବା' (୧୯୬୨)। ଚତୁର ବ୍ୟବସାୟୀ ମାନେ ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ଆଦିବାସୀମାନେ କଠିନ ଶ୍ରମ କରି ଜଙ୍ଗଲ ଜମିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିବା ମାଣ୍ଡିଆ, ସୋରିଷ, ହଳଦୀ, ଅଦା ଏବଂ ଜଙ୍ଗଲରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ମହୁ , ଝୁଣା ପ୍ରଭୃତିକୁ ସାମାନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ କିଣିନିଅନ୍ତି। ଅଭାବି ଆଦିବାସୀଙ୍କୁ ଋଣ ଦେଇ ଚାରିଗୁଣ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ କରନ୍ତି। ଯେ ଶୁଝିପାରେ ନାହିଁ, ତାର ଜମିକୁ ଜୋର୍ କରି ନେଇଯାଆନ୍ତି କିମ୍ବା ଗୋତି ଖଟାନ୍ତି। ଆଦିବାସୀ ଦରିଦ୍ରରୁ ଦରିଦ୍ରତର ହୁଏ ,ବଞ୍ଚିରହିବାର ରାହା ହରାଏ। ଆଜିବି ଏହି ସର୍ବହରା ଗୋଷ୍ଠୀ କେବଳ ସାହୁକାର ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଶୋଷିତ ହୋଇଆସିଛି। ତାର ଏକ କରୁଣ ଚିତ୍ର ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଭାବେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି ଡୁମ୍ବା ନାଟକରେ।

ରତି ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ମାଛ କାନ୍ଦଣାର ସ୍ୱର' (୧୯୯୬) ଇଂରେଜ ଶାସନ କାଳରେ ସଂଘଟିତ ଏକ ଆଦିବାସୀ ଜନଜାଗରଣ ଘଟଣା ଉପରେ ଆଧାରିତ। ଏହାର କଥାବସ୍ତୁ ଶୋଷକ ଓ ଶୋଷିତର ଜଟିଳ ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ତହିଁରେ ଶୋଷକ ଶକ୍ତିର ବିଜୟକୁ ନେଇ କଳ୍ପିତ। କେନ୍ଦୁଝର ରାଜା ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଇଂରେଜ ସରକାରର ଛତ୍ର ଛାୟା ତଳେ ରହି ନିରୀହ ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଶୋଷଣ କରିଚାଲିଥିଲେ। ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ମାଛ କାନ୍ଦଣା ନଦୀରେ ବନ୍ଧ ପକାଇବା ପାଇଁ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କୁ ବିନା ପାରିଶ୍ରମିକରେ ନିୟୋଜିତ କରାଗଲା। ନିଜ ହାତରୁ ଖାଇ ବେଠି ଖଟିବା ପାଇଁ ଥିଲା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ। ଆଦିବାସୀମାନେ ଭୋକ ଉପାସରେ ରହି କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଯେଉଁମାନେ ଦୁର୍ବଳତା ହେତୁ କାମ କରିନପାରିଲେ, ସେମାନେ ଅମାନୁଷିକ ଶାରୀରିକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ। ଏହି ଶୋଷଣର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ ବିପ୍ଳବୀ ଧରଣୀଧର। କେନ୍ଦୁଝର ଭୂୟାଁ ମେଳି ସେ ସମୟର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଘଟଣା, ଯାହା ସହିତ ଭଲ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ ଫକୀରମୋହନ। ଆଦିବାସୀ ଜନଜାଗରଣ, ଶୋଷକ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶୋଷିତର ସଂଗ୍ରାମ ଏହି ନାଟକର ମୁଖ୍ୟବସ୍ତୁ।

କଳାହାଣ୍ଡିର ପଟ୍ଟଭୂମିରେ ରଚିତ ନାଟକ ହରିହର ମିଶ୍ରଙ୍କର 'ଏବେ ନୁହେଁ ତ କେବେ ନୁହେଁ' କଳାହାଣ୍ଡିର ଆଦିବାସୀ କନ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଘୋର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତରେ ସଢୁଥିବା ବେଳେ ସହରର ସଭ୍ୟ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଲୋକ ସେମାନଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଏହି ଜଙ୍ଗଲ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଚାଲିଆସୁଛନ୍ତି। ପ୍ରତିଦିନ ଖଣିରୁ ବାହାରୁଥିବା ରତ୍ନ ପଥର ଲୁଟ ହେଉଛି। ଯେଉଁ ଆଦିବାସୀ ମାନେ ପାହାଡ ଜଙ୍ଗଲରୁ ରତ୍ନ ପଥର ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ସୁବିଧା ବାଦୀ ଲୋକେ କିଣି ନେଉଛନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରାବତୀ ଜଳ ସେଚିତ ଜମିକୁ କେଉଁଠି ସାମାନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟରେ ତ କେଉଁଠି ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କୁ ଋଣଗ୍ରସ୍ତ କରାଇ ସେମାନଙ୍କର ଚାଷ ଜମିକୁ ଅପହରଣ କରି ନେଉଛନ୍ତି। କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟର ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାଜନେତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଶୋଷଣ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ଲିପ୍ତ। ଶୋଷଣ ଓ ଲୁଣ୍ଠନ ବ୍ୟାପକ ଚିତ୍ର ଦେବା ଭିତରେ ଆଦିବାସୀ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ନାଟକ ଭିତରକୁ ଆସିଛି। କନ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସୁଖବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ବର୍ଷା ନ ହେଲେ ଶିଶୁବଳି ଦେଲେ ସୁଫଳ ମିଳିଥାଏ।

ଜଙ୍ଗଲ ଉଚ୍ଛେଦ, ଶିଳ୍ପାୟନ, ବିସ୍ଥାପନ ଆଦିକୁ ଆଧାର କରି ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ' ଅରଣ୍ୟ ଅଶ୍ରୁ'। ଏହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଯାଜପୁର ଜିଲ୍ଲାର କଳିଙ୍ଗ ନଗରରେ ଘଟିଥିବା ପୋଲିସ ଓ ଆଦିବାସୀ ସଂଘର୍ଷ। ପୋଲିସ ବାହିନୀର ଅମାନୁଷିକ ଦମନଲୀଳା ଓ ଲୋମହର୍ଷଣ କାରୀ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡର ସମ୍ବାଦ ବାରମ୍ବାର ଗଣମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା। ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ଆଲୋଡନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା। ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ହେଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ଏବଂ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଜଙ୍ଗଲରୁ ବିତାଡନ ଇତ୍ୟାଦି ଘଟଣାବଳୀ ଏହି ନାଟକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ। ଆଜିର ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶରେ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ ଗଢ଼ି ଉଠୁଛି ଜଙ୍ଗଲକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରି। ତତ୍ ସହିତ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କୁ ବିତାଡିତ କରାଯାଉଛି ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି। ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ପ୍ରତିରୋଧ, ସଂଘର୍ଷ ଏବଂ ମୃତାହତ ଅବସ୍ଥାରେ ଭିଟାମାଟି ଛାଡ଼ି ଅରଣ୍ୟ ଭିତରକୁ ପଳାୟନର କାହାଣୀ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି। "ଏଇ ତ ଇତିହାସର ଆବର୍ତ୍ତନ। ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଅତୀତର ସେଇ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଘଟଣାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଘଟିଚାଲିଛି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ। କେବେ ଶେଷ ହେବ ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ? ଏଇ ଭୂମି ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ। ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପଦ ସଂଚରଣ। ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଥମ କଳରବରେ ମୁଖରିତ ହୋଇଛି ଅରଣ୍ୟର ଆକାଶ।"(ଅରଣ୍ୟର ଅଶ୍ରୁ -୧୩୨)

ନାଟ୍ୟକାର ମନ୍ମଥ ଶତପଥୀ ସଭ୍ୟ ସହରୀ ଶିକ୍ଷିତ ମଣିଷଙ୍କ ସମସ୍ୟାକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନ ଦେଇ ଆଦିମ ମଣିଷ ବା ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କ ଜୀବନଶୈଳୀ ଓ ସମସ୍ୟାକୁ ନେଇ 'ମୁ ଚକରା କହୁଛି' , 'କାହାଣୀ ନୁହେଁ ନାଟକ' , 'ଯୌବନର ତୀର୍ଥ' , 'ଆଜିର ମଣିଷ' ନାଟକ ମାନ ଗଢ଼ିଉଠିଛି ଯେଉଁଥିରେ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ନାଟ୍ୟକାର ଶତପଥୀଙ୍କ 'କାହାଣୀ ନୁହେଁ ନାଟକ' ଏକ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ଆଧାରିତ ରଚନା । ଏଥିରେ ଆଦିବାସୀ ଯୁବତୀ ରାଧିର ରୂପାନ୍ତରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି । କଳାକାର ହେବାକୁ ଯାଇ ରାଧି ସହରୀ ମଣିଷର ସ୍ୱରୂପ ଦେଖି ପୁଣି ଫେରି ଆସିଛି ତାର ମଦ୍ୟପ ସ୍ୱାମୀ ସାଧୁ ପାଖକୁ । ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଦୟନୀୟ କାହାଣୀ ସହିତ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣର ଭୟାବହ ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ରୂପ ନେଇଛି ।

ସାଧୁଆ – ଯିବୁ, ଫେରିଯିବୁ । ସେଇ ମାଟି, କାଦୁଅର ଗାଁକୁ । ଏତେ ଜଲଦି ତୋର ସପନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ? କାହିଁକି ଯିବୁ ? ସେଇଠି ଯାଇ କଣ କରିବୁ ।

ମଂଜୁ – ଆଉ ବିଶେଷ କରି ମୋତେ କଷ୍ଟ ଦିଅନି । ମରୀଚିକା ପଛରେ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ମୁଁ ଥକି ଯାଇଛି । ମୋର ଗାଁ ଭଲ । ମୁଁ ସେଠାକୁ ଚାଲିଯିବି । (କାହାଣୀ ନୁହେଁ ନାଟକ -୭୦)

ମନ୍ମଥଙ୍କ 'ଯୌବନ ତୀର୍ଥ' (୧୯୭୧) ନାଟକ ମଧ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳର ବଣପାହାଡଭରା ନିର୍ଜନ ଡାକବଙ୍ଗଳା ହେଉଛି ନାଟକର ପୃଷ୍ଠଭୂମି । ଏଇ ଡ଼ାକବଙ୍ଗଳାରେ ସଭ୍ୟମଣିଷଙ୍କ ଅସଲ ଚେହେରା ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକ ଭୋଗବାଦୀ ସଭ୍ୟ ମଣିଷର ଦେହଜ କ୍ଷୁଧା ସେ ଅଞ୍ଚଳର ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି କରେ , ତାହା ଏଇ ନାଟକରେ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ନିଜକୁ ସଭ୍ୟ ଏବଂ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି ଦାବି କରୁଥିବା ମଣିଷର କାମନା ଭଦ୍ର ଆବରଣ ତଳେ ଛପି ରହିଥାଏ । ସୁଯୋଗ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ନଖଦନ୍ତ ବାହାର କରି ସେ ଶିକାର ଉପରକୁ ଲମ୍ଫ ମାରେ । ସାରା ଦୁନିଆକୁ ସେ ମନେକରେ ନିଜ ଉପଭୋଗର କ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ । ପରଦାର ଅନ୍ତରାଳରେ ତା ମୁହଁରୁ ଭଦ୍ରତାର ମୁଖା ଖସିପଡେ ଏବଂ ସେ ହୋଇଯାଏ ହିଂସ୍ର ପଶୁଟିଏ । ନାଟକରେ ଏହି ଘଟଣା ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଘୁମୁସର କନ୍ଧମେଳି ବିଦ୍ରୋହ ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଛି 'ମୁଁ ଚକରା କହୁଛି' । ଘୁମୁସର ରାଜାଙ୍କ ସେନାପତି କନ୍ଧ ସର୍ଦ୍ଦାର ଦୋହରା ବିଶୋଇର ପୁତୁରା ଚକରା ବିଶୋଇ ବିଦ୍ରୋହର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛି । ୨୦୦୨ ମସିହାରେ ଏହି ନାଟକ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପାଇଲା ପରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଚକରା ବିଶୋଇକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀର ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ଶିମିଳିପାଳ ଅରଣ୍ୟର ପଟ୍ଟଭୂମିକୁ ଆଧାର କରି ଡ଼କ୍ଟର ପଞ୍ଚାନନ ପାତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି 'ଆରଣ୍ୟକ' । ଏଥିରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାର କଥା କୁହାଯାଇଛି । ପାତ୍ରଙ୍କର ଆଉ ଏକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନାଟକ ହେଉଛି 'ଅଶାନ୍ତ ଅରଣ୍ୟ' । ଶିମିଳିପାଳ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ କଥା ସହିତ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ କଥା ଏଥିରେ ରହିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ପାଦ୍ରିମାନେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସରଳତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇବାର ଚକ୍ରାନ୍ତ କଥା ଏ ନାଟକରେ କୁହାଯାଇଛି ।

ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶୈଳୀଭିତ୍ତିକ ନାଟକ ରଚନା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଜଣାଶୁଣା ନାମ ହେଉଛି ହୃଷିକେଶ ପଣ୍ଡା । ତାଙ୍କ ଲେଖିନୀରୁ 'ଭାସ୍କୋଡାଗାମା' ନାମକ ଏକ ନାଟକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଯେଉଁଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ହୃଷିକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଭାସ୍କୋଡାଗାମା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ତରୀ କରଣ ଓ ଧର୍ମୀୟ ଶୋଷଣର ଏକ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତ୍ର । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର ଓ ଅଶିକ୍ଷାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିଶନାରୀମାନେ କାଳକାଳ ଧରି ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ନାମରେ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରିଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇଛନ୍ତି । ଧର୍ମ ନାମରେ ଶୋଷଣ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛନ୍ତି । ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କ ପ୍ରଲୋଭନରେ ପ୍ରଲୋଭିତ ହୋଇ ଆଦିବାସୀମାନେ ଧର୍ମାନ୍ତରିତ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ହେଉଛି ଭୀଷଣ ଅତ୍ୟାଚାର । ଭାସ୍କୋଡ଼ାଗାମା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିଶନାରୀର ପ୍ରତୀକ ।

ରମେଶ ଦାସଙ୍କ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ଆଧାରିତ ନାଟକ 'ବରଂ ନିବାସ ଭଲ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ' ଏକ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି । ଏଥିରେ ରହିଛି ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ଓ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ନିବିଡ଼ ସଂପୃକ୍ତି । ଏକ ଆଦିବାସୀ ଗ୍ରାମରେ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ପହଞ୍ଚନ୍ତି ଡାକ୍ତର ଅରବିନ୍ଦ ଓ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରକାଶ । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ମାଗଣା ଚିକିତ୍ସା ଗାଁର ଦିଶାରୀ (ବଇଦ) ପାଇଁ କାଳ ହୁଏ । ଆଦିବାସୀ ଝିଅ ପାରକୁ ବିବାହ ପାଇଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଲାଖବିନ୍ଧା ପ୍ରତିଯୋଗିତା । ଏଥିରେ

ଜିତିଥିବା ସନିଆ ପାରର ପିତାକୁ ପଣ ଦେଇ ନ ପାରିବାରୁ ଗ୍ରାମରୁ ବିତାଡିତ ହେବା କଥା ଗାଁ ନାୟକ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛି । ଇତ୍ୟବସରରେ ପାର ହାତକୁ ଶିକ୍ଷକ ଧରି ପକାଇବାକୁ ଅପରାଧ ସ୍ୱରୂପ ତାକୁ ଗାଁ ଦେବୀଙ୍କ ପାଖରେ ବଳି ପକାଇବା ପାଇଁ ଗାଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଛି ।ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଆସି ଡାକ୍ତର ବଳି ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସିଛି । ମୁଖିଆ ଓ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଛି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ । ମୁଖିଆ ପ୍ରଥମେ ରାଜି ହୋଇନାହିଁ । ପରେ ଚିନ୍ତା କରି କହିଛି ତୁମ ଭିତରୁ ଯଦି ଏ ଝିଅକୁ ବାହା ହୋଇଯିବ ତେବେ ଆଉ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବଳି ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ଏତିକି ବେଳେ ସେହି ଝିଅକୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ଆଦିବାସୀ ଯୁବକ ବିବାହ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛି । ଫଳରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କୁ ଗାଁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଆଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି ।

୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟଧାରାର ଜଣେ ବହୁ ପରିଚିତ ନାଟ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହେଉଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀ । ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ କୋକୁଆ ନାଟକଟି ବିସ୍ଥାପନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ନକ୍ସଲାଇଟ୍ ସମସ୍ୟାର ଏକ ମାର୍ମିକ ଚିତ୍ର । ଜମି ଜଙ୍ଗଲର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଶିବୁ ମାଝୀର ନେତୃତ୍ୱରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକେ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନ । ଆଶ୍ରମ ସ୍କୁଲଟି ନାଟକରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏକ ନାଟ୍ୟଧର୍ମୀ କାହାଣୀ ମାଧମରେ ଜଙ୍ଗଲ ଧ୍ୱଂସ ତଥା ବିସ୍ଥାପନ, ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିରୋଧ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତରେ ମିଶିବା ପାଇଁ ଆତଙ୍କବାଦୀଙ୍କ ଠାରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭର ବିଡମ୍ବନା ପରି ସମସ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକୁ ସାର୍ଥକ ଭାବେ ରୂପାୟିତ କରି ପାରିଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର ।

ବିଶ୍ୱଜିତ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ 'ନୂଆ ଜହ୍ନ' ରେ ମଧ ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କ ଶୋଷଣ ଅତ୍ୟାଚାରର ଚିତ୍ର ରହିଛି । ଆଦିବାସୀ ଯୁବକ ସୋନାରାମ ଏମଏଲ୍ଏ ବା ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲାପରେ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଓ ଲୋକ ମାନଙ୍କୁ ଭୁଲି ଯାଇଛି । ମେଘରାଜ ପର୍ବତକୁ ଖଣିମାଲିକଙ୍କ ହାତକୁ ଟେକି ଦେଇ ସୋନାରାମ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପେଟରେ ଛୁରୀ ମାରିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ନିର୍ବାଚନରେ ସୋନାରାମ ହାରିଯାଇଛି । ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଏ ନାଟକରେ ବିଶେଷ କରି ରାଜନୀତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି ।

ଉଚ୍ଚବର୍ଗର ନାରୀ ଲୋପାମୁଦ୍ରା ସହିତ ଆଦିବାସୀ ଯୁବକ ସହଦେବର ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ଆଧାରିତ 'ହୋ ଭଗତେ' ନାଟକ , ଏହା ଛଡା କଳାହାଣ୍ଡିର ଅନାହାର ମୃତ୍ୟୁ ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଛି ଡାକ୍ତର ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ଅବରୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ଧବ' (୧୯୯୪) । କଳାହାଣ୍ଡିର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାର ଅଭିନୟ କରିଛନ୍ତି ରାଜନେତା, ସାମ୍ବାଦିକ ତଥା ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଗଣ । କନ୍ଧ ଯୁବକ ଉଦ୍ଧବର ଦାରିଦ୍ରର ସୁଯୋଗ ନେଇଛନ୍ତି ମାଓନେତା ଗଣ । ପୁଣିଥରେ ଲହୁ ଲୁହାଣ ହୋଇଛି କଳାହାଣ୍ଡି ନିଜ ଲୋକଙ୍କ ରକ୍ତରେ । ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ କଥା ବା ଆଦିବାସୀ ଜୀବନଚିତ୍ର କଥାକୁ ମନରେ ଆଣିବା ମାତ୍ରେ ନାଟ୍ୟକାର ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ (ନାଟ୍ୟ ଚେତନା) ନାମ ମନ ଭିତରେ ସ୍ୱତଃ ଗୁଞ୍ଜରଣ ହୋଇ ଉଠିଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାକୁ ନେଇ ନାଟ୍ୟକାର ପଟ୍ଟନାୟକ ଅଧିକାଂଶ ନାଟକ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ ହୋଇଛି । ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜୀବନଶୈଳୀ ଉପରେ ଓ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଘଟିଯାଇଥିବା ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟଣା ଆଦିକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ନାଟକ ରଚନା କରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଆଦିବାସୀ ଜୀବନକୁ ନେଇ ରଚିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି 'କାଠ' , 'ଧୂଆଁ' , 'ଫୁଲ' , 'ମାଟି', 'ବଣ', 'ବିଷ ବଜାର', 'ଧଳାସୁନା', 'କଳାପାଣି', 'ଟାଙ୍ଗିଆ ଛାପ', 'ବଳି' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ।

ଅରଣ୍ୟରେ କାଠର ଅଭାବ ନାହିଁ । ମଙ୍ଗଲୁ ଗୋତି । ହେଲେ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ସୁରେଇ କାଠ ବିକି ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟାଉଥିଲା । ଉଭୟ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୁଚି କରି ସହରକୁ ପଳାଇ ଆସିଛନ୍ତି ଗୋତିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ । ହେଲେ ସେଠାରେ ବି ସେଇ ଯନ୍ତ୍ରଣା । ଛାତରୁ ପଡ଼ି ମଙ୍ଗଲୁର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି । ହେଲେ ସ୍ୱାମୀର ଶବଦାହ ପାଇଁ ସୁରେଇ କାଠ ଖଣ୍ଡିଏ ପାଇ ନାହିଁ । ଦାରିଦ୍ରର ତାଡ଼ନାରେ ଆଦିବାସୀମାନେ ଗାଁରୁ ସହରକୁ ଆସିନାହିଁ ନଥିବା ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ତାର ମନ୍ମୟ ଲିପି 'କାଠ' ।"ମଙ୍ଗଲୁ ଖଟିବ, ହକ୍ ଖଟିବ । ଆଗ ତୋ ମାନକୁ ମୁକୁଳେଇବ, ତା ପରେ ଗାଁ ଯିବ । ତୁ ସତ କହୁଥିଲୁ ଲୋ, ଏଇ ଜାଗା ଆମ ପାଇଁ ନୁହଁ । ଆମେ ସିନା ଗାଁ ସାହୁକାରକୁ ଡରି ଏଠିକି ପଳେଇ ଆସିଲେ । ହେଲେ ଏଠି ତ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସାହୁକାର ।"(କାଠ -୮୩) ଯୁଗ ଯୁଗର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ଆଧାରିତ ନାଟକ 'ବଳି' । ପୋଲ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଆଦିବାସୀ ଦମ୍ପତି ସେମାନଙ୍କ ଶିଶୁପୁତ୍ରକୁ ଜାନି ହାତରେ ସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି କେତେଟା ଟଙ୍କା ପାଇଁ ,ଜାନି ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଠିକାଦାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ସମସ୍ତେ ଶୋଷଣ କରିଛନ୍ତି। 'ଫୁଲ' ନାଟକରେ ଫସଲ ପାଇଁ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ପୋଡ଼ ବଳି, 'ଧୂଆଁ'ରେ ଅଭାବି ଆଦିବାସୀ ଖାଦ୍ୟ ପାଇଁ ଶିଶୁ ବିକ୍ରି, 'ବିଷବଜାର'ରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟଧିକ ମଦ୍ୟପାନ ଓ କୁକୁଡ଼ା ଲଢେଇ, 'କଳାପାଣି'ରେ ଆଦିବାସୀ ମେଳି ଓ ଗ୍ରାମ ସଭାର ଚିତ୍ର, 'ଧଳାସୁନା'ରେ କପାଚାଷ ପାଇଁ ଆଦିବାସୀମାନେ ରଣଜନ୍ତାର ଶିକାର ଆଦିର ଚିତ୍ର ସ୍ଥାନ ପାଇଛି।

କେନ୍ଦୁଝର ଅଞ୍ଚଳର ଆଦିବାସୀ ପଲ୍ଲୀରେ ଏକ ଭାଲୁଛୁଆର କାହାଣୀକୁ ଆଧାର କରି ଗଢିଉଠିଛି ଶଙ୍କର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ନାଟକ 'ପାଶବିକ' (୨୦୧୩)। ଭାଲୁଛୁଆଟି ଆଦିବାସୀ ପାଳକ ପିତା ଓ କନ୍ୟାଙ୍କ ମେଳରେ ଏକ ପ୍ରକାର ନିରାମିଶାଷୀ ଜୀବନ ବିତାଏ। ସେମାନଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ସାମିଲ ହୁଏ ଭାଲୁଛୁଆ ; ମାତ୍ର ସଭ୍ୟ ସମାଜର ଆଇନ ନିରୀହ ଆଦିବାସୀ ଠାରୁ ଭାଲୁଛୁଆଟିକୁ ଛଡାଇ ନେଇ ନନ୍ଦନକାନନରେ ଫିଙ୍ଗିଦିଏ। ମାତ୍ର ଭାଲୁଛୁଆଟି ତାର ପ୍ରିୟଜନଙ୍କ ଅଭାବରେ ଅନାହାରରେ କାଳାତିପାତ କରେ। ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାର ପାଳିତ ପିତା ଏବଂ କନ୍ୟାକୁ ଅଣାଯାଏ। ଭାଲୁଛୁଆ ମୁହଁରେ ହସ ଫୁଟି ଉଠେ। ଏଭଳି ଏକ ରୋଚକ କାହାଣୀକୁ ଅଧିକାର କରି ରଚିତ ହୋଇଛି ନାଟକ 'ପାଶବିକ'।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ନାଟ୍ୟକାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାକୁ ନାଟକରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି। ଉପସ୍ଥାପନା ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ନିଆରା। କଥାବସ୍ତୁ, ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ଓ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ସାଧାରଣତଃ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥାଏ। ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ପର୍ବ, ଜୀବନର ନିଆରା ଶୈଳୀ ଏଠାକାର ନାଟକରେ ନିଖୁଣ ଭାବେ ପରିସ୍ଫୁଟନ କରାଯାଇଥାଏ।

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଆଦିବାସୀମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁଣି କେତେବେଳେ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହୋଇଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଦୁର୍ବଳତା ସହଜରେ ପଦାରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି। ଜଙ୍ଗଲ, ଜମି, ଦେବତା ଆଉ ଜାନି ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି। ସାହୁକାର, ମହାଜନ, ଠିକାଦାର ଏମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିଛି। ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର ଶକ୍ତି ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟତଃ ନାହିଁ। ଯେଉଁ କେତେକ ନାଟକରେ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଉଠିଛି , ତାହା କେବଳ ଆଦର୍ଶଭିତ୍ତିକ ଏବଂ ସଭ୍ୟ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ପରିକଳ୍ପିତ। ଦେହର ଭୋକ ଠାରୁ ପେଟର ଭୋକ ଏମାନଙ୍କୁ ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ ଭୁଲାଇ ଦେଇଛି। ଅତି ସହଜରେ ଏଇ ସରଳ ମଣିଷମାନେ ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଝିଅ ବୋହୂର ଇଜ୍ଜତ ଲୁଣ୍ଠିତ ହେବାବେଳେ ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡିଛନ୍ତି। ପ୍ରତିବାଦ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣକୁ ଆଦରି ନେଇଛନ୍ତି। ୧୯୮୦ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ଆଦିବାସୀ କାହାଣୀ, ଚରିତ୍ର, ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ଆମର ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଥିଲା, ଏବେ ସେଥିରେ ଅନେକ ସୁଧାର ଅଣାଯାଇଛି। ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା ନ ଦେଖାଇ ସେମାନଙ୍କ ଦାବି ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ସକରାତ୍ମକ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କଲେ, ହୁଏତ ସେମାନେ ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ରୋତ ସହିତ ସାମିଲ ହେବା ପାଇଁ ମାର୍ଗଟି ପାଇଯିବେ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ମହାନ୍ତି,ବଂଶୀଧର – ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପ୍ରେସ, କଟକ, ୧୯୫୫

୨. ଦାସ, ହେମନ୍ତ କୁମାର – ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ପର୍ବ, ବିଦ୍ୟାପୁରୀ ,ବାଲୁବଜାର କଟକ,୨୦୦୮

୩. ଦାସ, ହେମନ୍ତ କୁମାର – ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶଧାରା,ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ,ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର ଭୁବନେଶ୍ୱର -୧୯୯୪

୪. ଦାସ, ସର୍ବେଶ୍ୱର – ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ,ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ଭୁବନେଶ୍ୱର -୧୯୮୧

୫. ଦାସ, ରମେଶ – ବରଂ ନିବାସ ଭଲ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ, ଦିବ୍ୟ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ,୨୦୧୨

୬. ପଟ୍ଟନାୟକ, ସୁବୋଧ – କାଠ ,ନାଟ୍ୟଚେତନା ,ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ୨୦୦୪

୭. ପଣ୍ଡା, ହୃଷିକେଶ – ଭାସ୍କୋଡ଼ାଗାମା,ବିଦ୍ୟା ପ୍ରକାଶନ, ବାଲୁବଜାର କଟକ,୨୦୦୦

୮. ଶତପଥୀ, ବିଜୟ କୁମାର – କୋକୁଆ , ଅଗ୍ରଦୂତ ,ବାଙ୍କୀବଜାର, କଟକ ,୨୦୧୭

୯. ସାହୁ, ନାରାୟଣ – ମଞ୍ଚ ଓ ନାଟକର କଳା କୌଶଳ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ପୁସ୍ତକ ଭବନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ୨୦୧୫

୧୦. ହରିଚନ୍ଦନ, ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣ – ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଇତିହାସର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ,ବିଦ୍ୟାପୁରୀ , ବାଲୁବଜାର କଟକ, ୧୯୮୨.

❖ ❖ ❖